

ORTAK KÜLTÜREL DEĞERLERİN OLUŞUMUNDA ve YAŞATILMASINDA TÜRK HALK OYUNLARININ İŞLEVLERİ

Arş. Gör. Neslihan Güzeloğulları*

Arş. Gör. Serkan Ertural**

Halk oyunları çeşitli zamanlarda, çeşitli bilim adamları ve araştırmacılar tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlamalar genel olarak halk oyunlarının kökeni, oluşumu, yapısı ve biçimi üzerine yapılmıştır. Türk halk oyunlarının en önemli özelliği, icra sırasındaki yaratımı ve sunumu ile izleyici üzerinde bıraktığı etki ve bu etkiye bağlı olarak gelişen karşılıklı ortak duygulardır.

Halk bilimi teorisyenlerinden Dan-Ben Amos, halk bilimini topluluklar arasında kurulan sanatsal iletişim olarak tanımlamaktadır. *“Folklor, belli zamanda meydana gelen aksiyondur. O artistik bir aksiyondur. O yaratıcılık ve estetik kaygıyı içine alır ve bunların her ikisi de kendiliklerinden sanat formlarında birleşmeye yüz tutarlar. Bu anlayışa göre folklor; sanata ait anlatım yoluyla oluşan karşılıklı bir sosyal etkilemedir”*.¹ Bu görüşten hareketle halk oyunları icralarını, biçimsel yönlerinin yanı sıra işlevsel yönleri ile de değerlendirip ele almak gerekmektedir. Bireyin sosyalleşme sürecinde Türk halk oyunları, icra edildiği sosyal ortamlarda, kültürel birlik ve bütünlüğün sağlanması, bu bütünlüğün gelecek kuşaklara taşınması ve toplumsal dayanışma biçimlerinin artırılması açısından önemli işlevlere sahiptir.

Halk bilgisi ürünlerinin görsel ve işitsel yönünü oluşturan halk oyunları, müzik ve oyun ile bir toplumun kültürel özelliklerinin gelecek kuşaklara taşınması işlevine sahip olmaktadır. Sunumu ile ait olduğu yerin giyim, hareket, müzik tarzı ve estetik anlayışı gibi kültürel özelliklerini aynı anda aktarmaktadır.

Bu özellikleri ile icra edildiği ortamlar bağlamında, açık alanlarda icra edilen oyunlar, kapalı mekânlarda icra edilen oda oyunları, köy seyirlik oyunları olarak çeşitlilik gösteren oyun oynama geleneği, görsel kültür ürünleri olarak her yeni sunumda ait olduğu sosyal çevrenin duygularını, düşüncelerini ve yaşayışını ifade eden estetik hareketlere dayalı bir

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı.

* Gaziantep Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Türk Halk Oyunları Bölümü.

¹ Dan Ben Amos. “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”. Çev. Metin Ekici. **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003, ss. 31-55.

gösterim ve iletişim aracı olmuştur. Böylelikle halk oyunları sosyal hayatın birçok işlevini bünyesinde taşıyan ve icra edildiği sosyal çevre ve şartlara göre değerlendirilip incelenmesi gereken kültür kalıpları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısaca halk oyunları, tıpkı diğer halk bilgisi yaratmaları gibi, geleneğin devamı, ait olduğu toplumun kültürel göstergesi ve bir kimliği ifade ediş tarzıdır. Sahip olduğu yapısı, içeriği ve işlevleriyle estetik ve iletişim özellikleri bakımından toplumun aynası olma özelliğini bünyesinde barındırmakta ve taşımaktadır.

Bu düşünceden hareketle bildirimizde; Türk dünyasında ortak kültürel değerlerin taşınmasında üstlendiği rol ve önem çerçevesinde halk oyunları değerlendirilecek ve Türk dünyasının kültürel birlikteliği için sunulacak önerilere yer verilirken halk oyunlarının bu birliktelikteki yeri üzerinde durulacaktır.

Halk oyunlarının kültür taşıyıcılığı yönünden bahsetmeden önce terimin anlamına kısaca değinmek yerinde olacaktır. “Halk” terimi yeterince tartışıldığı için, burada “halk oyunları” terimini oluşturan ikinci kelime olan “oyun” kelimesinin anlamı hakkında kısaca bilgi verelim. Bu kelimenin; kökeninde din ve büyü gibi ritüel özellikler taşıdığını, terim olarak Türkçe bir sözcük olduğunu ve kullanımının çok eski zamanlara dayandığını görmekteyiz. “Oyun” kavramı ve “oyunmak” fiili Türk lehçeleri arasında kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde “oynamag”, Başkurt Türkçesinde “uynav”, Kazak Türkçesinde “oynav”, Kırgız Türkçesinde “oyñā”, Özbek Türkçesinde “oyñamāk” şeklinde görülmektedir. Oyunun “temsil” anlamı ise; Azerbaycan Türkçesinde “tamaşa”, Başkurt Türkçesinde “uyın”, Kazak Türkçesinde “oyın”, Kırgız Türkçesinde “teatr oyunu”, Özbek Türkçesinde “spektakl” şeklinde verilmektedir. Oyunun “hile” anlamı ise; Azerbaycan Türkçesinde “oyun”, Başkurt Türkçesinde “aldav”, Kazak Türkçesinde “kuvlık, aldav”, Kırgız Türkçesinde “aldō”, Özbek Türkçesinde “äldäv, hiylö” kelimeleriyle ifade edilmektedir.²

Bu kelimenin günümüzde “temsil” ve “yarış” anlamında kullanımı Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lûgat-it Türk adlı eserinin yazıldığı tarihe kadar geri gitmektedir. Sözlükte: “büdhüşmek” ve “oyun” sözcüklerinin, “oyun oynamak”, “yarışmak” ve “dansta yarışmak” gibi anlamlarda kullanımına örneklerle yer verilmiştir. Ancak “büdhik”, “büdik”, “büdhüşmek” sözcükleri taşıdıkları anlamlar, zaman içinde “oyun” ve “yarış” kelimelerine bırakmışlardır.

² Ahmet Bican Ercilasun. “Oynamak, Oyun Maddeleri”. **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, ss. 668–671.

Günümüzde icra edilmiş biçimleri ve ortamları ile halk oyunlarının yüklendiği işlevler zaman içinde kökenindeki ritüel özelliğini kaybetmiştir. Oyun oynama geleneği zamanla dini, törensel niteliklerini kaybederek bugünkü biçimlerini almış ve estetik bir özellik göstererek farklı işlevler yüklenmiştir. Kaeppler; *“Bazı toplumlarda insanların tanrı için sergiledikleri hareketler dinsel bir tören olarak kabul edilir. Fakat aynı hareketler bir izleyici karşısında sergilenirse bir dans olarak algılanır”* şeklinde bir yorum yapmaktadır. Bu düşüncede dansı bazen müzikal bir ses ve bazen şiirle, görsel hareketli ve estetik görünüşlerin birleştiği, kulağa ve göze hitap eden kompleks bir iletişim formu olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca dans, zaman içerisinde görmekte ve dansın zaman içerisinde insan vücudunun ustalıklarla kullanıldığı yaratıcı bir sürecin sonucunda oluşan kültürel bir form olarak tanımlanmaktadır.³

Halk oyunlarının iletişimsel işlevi noktasında, A. Lomax halk danslarını, bir “icra veya performans” olarak düşünmüştür. Lomax, dans etme şekli ve stilini oyuncuların vücutlarının duruşu, enerjilerini boşaltmadaki özelliklerini oyuncu grubundaki sanatçıların birbirleri ile ilişkilerinin dinamiği, oyuncu ile izleyicinin karşılıklı etkilenişi ve iletişimleri gibi karmaşık elementlerin bir sentezi olarak görmektedir.⁴

Halk oyunları tüm karar sistemlerini etkileyen, toplumun yapısal değişikliklerinde etkisi olan bireylerin sosyal isteklerinin oluşturulmasında etken olarak Halk Biliminin alt disiplinlerinden birisi olarak görülmektedir. İçerdiği konuları ve amaçları itibarı ile karışık bir oluşumu içeren halk oyunları, bütün aşamalarında ifade bütünlüğü yansıtan ve vurgulamak istediği kültürel formu, sanatsal olarak sunan pek çok kültür unsuru gibi, iletişimin sağlanmasında kullanılan bir kültür unsurudur.

Kısacası, halk oyunu icraları ister eğlence ister eğitim amaçlı olsun; insanın, coşku, sevinç, boşalma, özgüven kendini anlatma ve beğenilme arzularını dile getiren bir iletişim aracı durumuna gelmiştir. Böylelikle halk oyunları; onu icra eden kişiler ve onun icra edildiği bağlamlara göre değerlendirildiğinde, insanların birbirleri ile iletişim kurabildiği toplumsal bağların kurulmasına yardımcı olan bütünü bir parçası olma hissini veren toplumun tamamı üzerinde en güçlü etkinliklerden birisi olan bedensel bir ifade biçimidir.

Bilim ve teknolojinin hızlı bir şekilde geliştiği dünyamızda, bu ilerlemelerin bilgi paylaşımı ve aktarımı konusunda insan yaşamının sorunlarına çaresi ve faydaları olabildiği gibi, küreselleşmeyi ve beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bu bağlamda Türk dünyasını oluşturan ülkelerin ve özerk bölgelerin Türklük bilincinin inşasında önemli bir yer tutan halk

³ Adrienne L. Kaeppler. “Dans”. Çev. Fatma Kanat Fay. **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**. Ankara: Milli Folklor Yayınları s.383

⁴ Özkul Çobanoğlu. **Türk Halk Bilimi Kuram Ve Yöntemlerine Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999 s.174

bilgisi ürünlerine ve kültürel dokulara küreselleşmenin zarar vereceği açıktır. Bu durumun sonucunda Türk Dünyası ülkeleri kültürel zenginliğini yitirmekte, kültürel bir yıkıma maruz kalmaktadır.

Bu kültürel erozyonun önüne geçmek ancak Türk coğrafyasında yaşayan gençliğe Türklük kültürel bilincinin yerleştirilmesiyle mümkündür. Bu bilincin yerleştirilebilmesi için Türk gençliğinde millete karşı sorumluluk ve aidiyet hislerinin gelişmesi gerekmektedir. Bu gelişimin insanın iç dünyasında ve sosyal hayatında mümkün kılınabilmesi için, Türk insanının duygularında ortak bir anlam, düşüncelerinde millî bir şuur oluşturulması gerekmektedir. Bu bilinçaltının oluşturulabilmesi, halk oyunları gibi toplum, dayanışma ve kaynaşma görevi üstlenen, ait olduğu milletin kültürel kodlarının tüm özelliklerini yansıtan, halkın duygu ve düşüncelerini ifade etme aracı olan kültürel öğelerin işlevsel yönleri ön plana çıkartılarak mümkün olacaktır.

1990'lı yılların başından itibaren Türk dünyasındaki pek çok Türk boyunun coğrafyasının bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar ortak kültürel değerler etrafında, millî romantik duyuş tarzı ile yapılan diğer halk kültürü çalışmaları gibi halk oyunları icralarının da diğer halk bilgisi ürünleri ile birlikte önemli bir yaygın bir eğitim aracı olarak millet bilinci etrafında şekillendirilerek Türk dünyası üzerinde yapılan çalışmalar içerisinde yer alması gerekmektedir. Eğer bu konuda başarı ve devamlılık sağlanabilirse, halk oyunları icraları bu coğrafyada yaşayan her Türk gencinin değerler dünyasına yerleşerek, Türk dünyasında ortak bilincin oluşturulmasında önemli işlevler üstlenecektir.

Bu çerçevede görsel halk bilgisi yaratmalarından olan Türk halk oyunlarının yeni bağlamlarda sergilenip, kültürel bilgi ve birikiminin aktarılması, paylaşılması ve ortak duyguların pekiştirilmesinde aktif görevler üstlenebilmesi ve Türk dünyasında ortak kültürel değerler haline getirilebilip devamlılığı sağlanarak yerelden evrensele taşınması için şu tekliflere yer verebiliriz.

1. Türk halk oyunları içeriği ve işlevleri itibariyle halk bilgisi ürünlerinin diğer kollarıyla ortak sosyo-kültürel özellikleri taşımaktadır. Bu sebeple Türk dünyası ile ilgili yapılan sempozyum, panel, kongre, kurultay gibi bilimsel zeminlerde Türk halk oyunları disiplininin tartışılabilirdiği oturumlar düzenlenmelidir. Böyle bir yaklaşımın sonucunda Türk halk oyunları eğer doğru okunabilir, araştırılır ve çıkan sonuçlar doğru değerlendirilse Türk dünyası araştırmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

2. Türk dünyası ile ilgili yapılan sempozyum, panel, kongre, kurultay gibi bilimsel ve akademik toplantıların bazı bölümlerine sosyal faaliyet programları yerleştirilerek Türk

boylarına ait halk oyunları ve müzik icralarının sunum ve aktarım ortamlarının hazırlanması sağlanabilir. Ayrıca daha önce buna benzer toplantılar yapan kurumların faaliyetleri de çeşitli geleneksel halk bilgisi ürünleri ile desteklenerek çalışmalara katkıda bulunulabilir. Bu bağlamda Türk boyları arasındaki ortak yanların görsel olarak açığa çıkması ile Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen katılımcıların kaynaşmasına olanak sağlanabilir.

3. Türk dünyası ortak kültürü alanında eğitim veren kurumlarda, Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelerek eğitim alan öğrencilere Türk kültürünün görsel ve işitsel unsurlarından olan Türk halk oyunları ve müziğinin ders müfredatlarına alınarak teorik olarak okutulması sağlanmalıdır. Beraberinde bu kurumlarda eğitim gören öğrencilerin sosyal faaliyet programlarının içerisine Türk halk oyunları ve müzik çalışmalarının eklenerek, eğitim amaçlı gelen öğrencilerin birbirlerinin yöresel kültürlerini daha iyi tanımları ve aralarındaki sosyal bağların güçlendirilmesine katkıda bulunulabilir.

4. Gelecekte yapılması planlanan veya devam eden Nevruz vb. gibi geleneksel kutlamaların, Türk dünyası kültür şölenlerinin ve buna benzer etkinliklerin içinde “Türk Dünyası Ülkeleri Halk Oyunları Festivali” veya yarışmaları yapılabilir. Böylelikle sanatsal bir iletişim ortamı sağlanarak birbirinden oldukça uzak bu coğrafyalarda yaşayan insanların birbirlerini daha yakından tanınmasına olanak sağlanabilir.

5. Türk halk bilgisinin önemli sözlü yaratmalarından olan Dede Korkut veya Oğuz Kağan Destanı gibi halk bilgisi ürünlerinin Türk halk oyunları ve müziği ile mizansen kurgular yapılmak suretiyle oyunlaştırılarak öğretilmesi İlköğretim ve Ortaöğretim öğrencilerine kendi kültürel kökleri sevdirelerek öğretilir.

Yukarıdaki sosyal faaliyet alanlarına ve bilimsel çalışmalara yönelik sunulan tekliflerin, pratiğe dönüştürülmesi sürecinde Hanry Glassie'nin ve Metin Ekici'nin üzerinde durduğu halk bilgisi ürünlerinin seçimi yapılırken ‘sade’, ‘canlı’ ve ‘ciddi’ olma ölçütlerinden yararlanılmalıdır. Bunun için temsil aşamasında sunulacak halk oyunları ve müzik icralarının seçimi, her hangi bir alanın estetik ve sanat anlayışını ve bir ustanın zevki ve aşkını en iyi şekilde yansıtacak şekilde olmalıdır.⁵

Bu tekliflere zaman içerisinde yenileri eklenecek ve Türk dünyasında ortak bir gelecek oluşturmada üstlendiği işlevler ile halk oyunları ortak kültürün oluşumunda ve yaşatılmasında önemli katkılar sağlayamaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

⁵ Metin Ekici. “Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut”. **Millî Folklor Dergisi**.. Ankara: 2003, sayı: 60, ss. 74-75.

- AKSOY, Ömer Asım; **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, 1984.
- ALEKSEYEV, N. A; Çev. Muvaffak Duranlı. **Şamanizm tyurkoyazuçnıh narodov Sibiri**, Novosibirsk, 1984, Nauka (2006 Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Doktora Ders Notları)
- AMOS, Dan Ben; “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”. Çev. Metin Ekici. **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003, ss. 31-55.
- AND, Metin; **Oyun ve Büğü**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Genişletilmiş Baskı, 2003.
- ÇOBANOĞLU, Özkul; **Türk Halk Bilimi Kuram Ve Yöntemlerine Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- ÇOBANOĞLU, Özkul; **Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- DEĞERLİ, Fikret; Nihal Ötgen. “Uluslararası İlişkilerde Halk Oyunları Festivallerinin Rolü”. **Halk Kültürünün Uluslararası İlişkilere Katkısı Sempozyumu Bildirileri**. İstanbul: 2003, Motif Vakfı Yayınları. No: 3, ss. 55-59.
- EKİCİ, Metin; “Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut”. **Millî Folklor Dergisi**. Ankara: 2003, sayı: 60, ss. 74-75.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- GAZİMİHÂL, Mahmut Ragıp; “Büy Büylemek Söz Söylemek”. **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**. Cilt; 7, sayı: 146, Ankara: Kültür Bakanlığı Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1961, ss. 33-34.
- GÜZELOĞULLARI, Neslihan; Gaziantep Yöresi Halk Oyunlarının Yapısı ve İşlevleri. Ege Üniversitesi, İzmir: 2005. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- İNAN, Abdülkadir; **Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
- KAEPPLER, Adrienne L; “Dans”. Çev. Fatma Kanat Fay. **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**. Ankara: Milli Folklor Yayınları, s.382-387.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad; **Edebiyat Araştırmaları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad; **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

MAHMUT, Kaşgarlı; **Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi I, II, III, IV**, Çev. Besim Atalay. Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.